

TAIMMÕTLEMINE

BIBLIOTHECA CONTROVERSIARUM

SARJA KOLLEGIUM

Maarja Kangro (kirjanik ja tõlkija)

Hasso Krull (kirjanik ja tõlkija)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Aro Velvet (Lõuna-California Ülikool)

Tallinna Ülikool

Michael Marder

TAIMMÕTLEMINE
VEGETAALSE ELU FILOSOOFIA

Inglise keelest tõlkinud Liisi Rünkla

Tallinna Ülikooli Kirjastus
Tallinn 2024

Bibliotheca CONTROVERSIARUM

Bibliotheca Controversiarum
Michael Marder
Taimmõtlemine: Vegetaalse elu filosoofia

Tõlgitud väljaandest:
Michael Marder
Plant-Thinking: A Philosophy of Vegetal Life
New York: Columbia University Press 2013

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Tanel Pern
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

Copyright © 2013 Columbia University Press
This Estonian edition is a complete translation of the
U.S. edition, specially authorized by the original Publisher,
Columbia University Press
Autoriõigus (tõlge): Liisi Rünkla 2024
Autoriõigus (järelsõna): Hasso Krull 2024
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2024

ISSN 1736-9398
ISBN 978-9985-58-954-0

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Printon

*Minu vanaema
Maria Inácia mälestuseks*

Καὶ γὰρ ζῶα καὶ φυτὰ καὶ λόγου καὶ ψυχῆς
καὶ ζωῆς μεταλαμβάνει.

*Nii loomadel kui ka taimedel on
oma osa mõistusest, hingest ja elust.*

Plotinos, „Enneadid“, 3.2.7

SISUKORD

Eessõna (<i>Gianni Vattimo, Santiago Zabala</i>)	9
Tänusõnad	16

TAIMMÕTLEMINE

Sissejuhatus. Et kohtuda taimedega ...	19
I osa. Vegetaalne anti-metafüüsika	37
1. Taime hing ehk Vegetaalse elu tähendused	39
Vegetaalse elu varjatus: vaevutajutavast liikumisest	42
Taimede võimalikkused ehk Toitumise muutlikkused	66
„Ühisest“: eluviisid ja ühine hing	75
2. Taime keha ehk Metafüüsilise paradigma häving ...	92
Tagasi keskpaika: taime ümberpööratud	95
Vegetaalne heteronoomia	113
Taimede keel ja olemuslik pealispindus: lähenedamine vegetaalsele olemisele	122
II osa. Vegetaalne eksistentsiaalsus	147
3. Taimede aeg	149
Taime aeg (I): vegetaalne heterotemporaalsus	151
Taime aeg (II): kasvamise „halb lõpmatus“	168
Taime aeg (III): väljenduse korratavus	176

4. Taimede vabadus	184
Vabaduse kuju	185
Vegetaalne ükskõiksus	201
Lugu kahest vabadusest	208
5. Taimede tarkus	230
Teadvustamata intentsionaalsus	232
Mõtlemine samasuseta	245
Filosoofia, sublimeeritud taimmõtlemine	257
Epiloog. Taimmõtlemise võrsed eetikas	271
Kirjandus	285
Järelsõna. Sõbrad, keda me vaevalt tunneme.	
Michael Marderit taimmõtlemise aabits	
(<i>Hasso Krull</i>)	299
Nimeloend	325

EESSÕNA

Gianni Vattimo, Santiago Zabala

ÜRO peaassamblee kuulutas 29. augustil 2009 Boliivia demokraatlikult valitud presidendi Evo Moralese Maa-Ema Kangelaseks (*World Hero of Mother Earth*), et tunnustada tema poliitilisi pingutusi võitluses globaalse hegemoonilise majandussüsteemi põhjustatud keskkonnahävitamise vastu. Assamblee presidendi, isa Miguel D'Escoto Brockmanni sõnul esindab Boliivia poliitik „ülimat Maa-armastust, loob lausa paradigma“.¹ Aga Morales ei ole ainus Lõuna-Ameerika riigijuht, kes seisab keskkonna eest; teisedki sotsialistlikud poliitikud, nagu Castro ja Chávez, on järjekindlalt nõudnud, et lõpetataks kapitalismi keskkonnavaenulikkus ja kasutataks meie kõige elutähtsamaid ressursse lugupidavalt ja kestlikult. See, et lääne demokraatiad endiselt ei võta sellist poliitikat tõsiselt,² näitab, kui ükskõiksed nad on keskkonnaprobleemide (ja majanduskriiside) suhtes, mis ometi tulenevad nende enda kasumiloogikast, ning

¹ Reverend Miguel D'Escoto Brockmann, Morales Named „World Hero of Mother Earth“ by UN General Assembly. – Latin American Herald Tribune (<http://laht.com>).

² Seesuguse tõsiselt võtmast keeldumise näiteid võib leida silmapaistvatest väljaannetest nagu New York Times, El País, Washington Post ja Foreign Policy. Üksikasjalikumalt on seda teabe moonutamist käsitletud meie raamatu „Hermeneutic Communism“ (New York: Columbia University Press 2011) neljandas peatükis.

sedagi, et need demokraatiad liiguvad üleni teatava metafüüsika raames. Kui ongi nii, nagu paistab, et liberaalse kapitalismi hoiakud on vastavuses metafüüsiliste filosoofiliste hoiakutega, mille järgi keskkonda tuleb ära kasutada meie eesmärkide huvides, on filosoofial kohustus see nurjatu side katkestada.

Kuigi Michael Marder oma uurimuses neid poliitikuid ei nimeta, ei ole nende keskkonna-alaste pingutuste poliitiline tuum tema filosoofilisele otsingule võõras, ja see otsing juurdub „nõrgas mõtlemises“,³ nõrkade filosoofias, mis on otsustanud läbi lõigata poliitika ja metafüüsika vahelise sideme. Aga mis õieti on nõrk mõtlemine?

Erinevalt teistest filosoofilistest positsioonidest, näiteks fenomenoloogiast või kriitilisest teooriast, ei ole nõrk mõtlemine kujunenud korrastatud süsteemiks, sest süstematiseerimisega kaasneb alati vägivald. Süsteemide vägivald väljendub tihtilugu metafüüsika kehtestamisena, mis püüab kõike omaenda mõõdule, normile ja kavatsustele allutada. Aga „nõrkade“ filosoofiana (mis nõuab rõhutute tõlgendamisõigust, hääleõigust, eluõigust) ei järgi nõrk mõte mitte ainult vastupanu loogikat, vaid taotleb ka metafüüsika tugevate struktuuride järkjärgulist nõrgendamist.

³ Nõrk mõtlemine [*weak thought*] – *pensiero debole* – sai sel moel sõnasetatud 1979. aastal ja see on saanud paljude metafüüsikajärgsete mõtlejate, sh Richard Rorty, ühiseks positsiooniks. Mõiste täieliku selgituse leiab väljaannetest „Weakening Philosophy“ (ed. S. Zabala; Montreal: McGill-Queens University Press 2007) ja „Between Nihilism and Politics: The Hermeneutics of Gianni Vattimo“ (ed. S. Benso, B. Schroeder; Albany: Suny Press 2010).

Nõrk mõtlemine, nagu dekonstruktsioongi, ei otsi korrektseid lahendusi, milles mõte võiks puhkama heita, vaid taotleb ontoloogilist distantseerumist tõe mõistest ja teistest taolistest, mis raamivad ja piiravad uute filosoofiliste, teaduslike ja religioossete revolutsioonide võimalusi. Thomas Kuhni järgi näitavad need revolutsioonid, et teadus liigub läbi erinevate faaside, mitte ei „edene tõe suunas“, vaid vahetab „paradigmat“. Ja nagu teadus, vahetavad ka filosoofia, religioon ja muud distsipliinid pidevalt paradigmat, nii et vanad teooriad muutuvad, olgugi mitte valeks; selles „postmodernses“ olukorras ei tulene tõe mitte maailmast „kui sellisest“, vaid sellest, mis maailma olukorra eest vastutab, nimelt „mõjutusajaloost“.⁴ See „teadusrevolutsioonide“ (Kuhn) või „metafüüsika destruktsiooni“ (Heidegger) mõtlemine ei ole enam tõestav, vaid valgustav, vestlev ja tõlgendav. Mida seesugune metafüüsikast distantseerumine kaasa toob ja miks häälestub „nõrk mõte“ nõrkusele?

Vastupidiselt sellele, mida väidavad mõned nõrga mõtte kriitikud⁵ ei tähenda seesugune distantseerumine⁶ lihtsalt metafüüsikast keeldumist, mis tooks vältimatult kaasa

⁴ „Nõrgendamise“ ja „mõjutusajaloo“ suhte kohta vt S. Murphy, *Effective History*. Evanston IL: Northwestern University Press 2010, lk 140–196.

⁵ Nõrga mõtte kriitikat vt Jean Grondini, Michael Luntley ja Carlo Augusto Viano esseedest ajakirjas *Iris: European Journal of Philosophy and Public Debate* 2010, 2, 3, 105–164.

⁶ Seesugune distantseerumine oli juba selgelt tunda Marderi kahes varasemas tekstis Derrida ja Schmitti kohta: „The Event of the Thing: Derrida's Post-Deconstructive Realism“ (Toronto: University of Toronto

mõne teise metafüüsika variatsiooni loomise, vaid pigem on tegu *Verwindung*'iga (nagu Heidegger ütles), toibumise või paindumisega, mille sihiks on metafüüsika raamidest eemalduda. See eemaldumine ei anna märku üldisest läbikukkumisest või „mõtte nõrkusest“, vaid võimalusest arendada filosoofia kõiki hermeneutilisi võimalusi. Hermeneutika on traditsiooniliselt kaitsnud nõrku ja seega eri tõlgendusvõimalusi. Hermeneutikat leidub nüüdseks kogu tänapäeva filosoofias; ta on postmodernsuse filosoofia ning ilmutab ühtlasi seda, et globaliseerunud kultuur on tõlgenduste kokkupõrge. Näiteks nii Martin Lutheri filoloogilist (piibli tõlkimisel) kui ka Sigmund Freudi psühholoogilist revolutsiooni (teadvustamatute vaimsete protsesside väljatoomisel) kannustas nende ajastute metafüüsiliste nõudmiste (kirikukorralduse ja empiirilise positivismi) kõrval tahtmine lugeda piiblit iseseisvalt ja märgata oma psühholoogilisi erinevusi. Need kaks näidet hermeneutika ajaloost ilmutavad huvi selle vastu, mis on metafüüsikast ja sellega seotud poliitilistest ajenditest visatud ära, välja ja maha. Hermeneutika ei kaitse seega väljaarvatuid, väljavisatud, „ajaloo kaotajaid“ (nagu Walter Benjamin ütleks) mitte teoreetilistel põhjustel, vaid pigem seetõttu, et nad nõuavad iseseisvust, mida neil ei ole metafüüsika raamides, kus piirid, reeglid ja võitjad määrab ratsionaalsus. Seepärast, nagu Heidegger rõhutas, „ületamine on väärt ainult siis,

Press 2009), „Groundless Existence: The Political Ontology of Carl Schmitt“ (London: Continuum 2010).

kui mõtleme taasloomimisele⁷, ja just olemise nõrkus võimaldab meil metafüüsika ületada, mitte vastupidi.

Nõrka mõtlemist ja *taimmõtlemist* seob hermeneutika poliitiline motiveeritus. Kuigi nimelt olemise nõrkus lubab Marderil näidata vegetaalse elu filosoofiat vabana meie kategooriatest, mõõtudest ja raamidest, oleks seesugune vabadus kasutu, kui see eeldaks mitte-hermeneutilist looduse mõistet. Loodust on alati raamistatud normatiivse mõistena, mida on kasutatud nii vegetaalse elu kui olemasolemise enda kohta, mis määrab, kuidas peaksime toimima ja olema oma erinevuste kiuste. Sellepärast esitabki Marder raamatu esimestest lehekülgedest peale oma uurimust kutsetena „anda hää l taimedele, vältides hoolega nende objektiivset kirjeldamist, et hoida nende teisesust [...] meie ülesandeks on lasta taimedel olla ja ilmuda raamistikus, mis meie vaatepunktist on sügavalt tundmatu, ja on kogu lääne filosoofia ajaloo vältel nende elu iseloomustanud“ (sissejuhatuses). Sellepärast, vastukaaluks varasematele metafüüsilis-filosoofilistele vegetaalse elu kirjeldustele (mida käsitletakse raamatu esimeses osas), kus taimede loomust määratlevad üksnes neile rakendatud ja kaela määratud kategooriad, pakubki Marder (uurimuse teises osas), et võiksime seda loomust mõista „radikaalselt erinevana kõigest, mis on inimese mõõdu järgi mõõdetav“, sest taimed „mitte ainult ei *ole*, vaid *on* ühtlasi *olemas*“ (2. ptk). Nende olemasolemine lubab meil kujutleda oma suhet taimedega

⁷ M. Heidegger, *Overcoming Metaphysics. – The End of Philosophy*. New York: Harper and Row 1973, lk 91.

mitte „meie maailma“ (Heideggeri mõistes) ja „mitte-maailma“ vastandusena, vaid kahe maailma läbikäimisenä („meie“ ja Marderi viidatud „taimemaailma“ vahel).

Heideggeri metafüüsika destruktiooni eksistentsiaalsetele järeldustele toetuv ontoloogia ei ole mitte taime *kohta*, vaid taime *jaoks*, ja niiviisi vastandub see varasematele metafüüsilistele positsioonidele. Veelgi kõnekam on see, et Marderi vegetaalse elu ontoloogia eristab taimede olemist olevatest endist, niisiis ontilistest kategooriatest, mida metafüüsika traditsioon on neile alati osaks arvanud. Seda nimetaski Heidegger „ontoloogiliseks erinevuseks“ olemise ja olevate vahel, ja Marder visandab „hinge ja keha vahelise metafüüsilise lõhe“ dekonstruktsiooni, „kõrvaldades sama liigutusega ka klassikalise vastanduse teooria ja praktika vahel“ (epiloogist). Heideggeri ja Derrida jälgedes metafüüsilist traditsiooni lõhkudes nõuab Marder „piiratud lõtvumist, iseduse piiride nõrgenemist, mis vastaks taimede endi võimutusele (*Ohnmacht*)“ (4. ptk).

Vastates metafüüsika lõpule vegetaalse elu ontiliste kategooriate nõrgendamisele ei taha Marder sugugi öelda seda, et need kategooriad olnuksid valed, vaid pigem et need olid poliitiliselt piiratud, näiteks täielikult reguleeritud „kapitalistliku agrotehnilise kompleksi“ poolt (epiloogist), mis kurnab taimi üle igasuguste keskkonnast tuletatavate piiride. Tema raamat julgustab sellest kompleksist vabanema hermeneutilise poliitilise filosoofia toel, mida on puudutanud taimede olemine – olemine, mis ei ole mitte mõni asi, vaid pigem „kollektiivsus“, teatav

„totaalsust-mitte-kehtestav paljususte kooslus, loomult poliitiline kooselu ruum“ (2. ptk). Marder nimetab selle poliitilise ruumi „vegetaalseks demokraatiaks“, mis ei olegi väga erinev keskkonnateadlikest poliitilistest liikumistest nii-öelda marginaalsetes Lõuna-Ameerika valitsustes. Ja nii nagu neid keskkonnateadlikke poliitilisi liikumisi tühistab ja õõnestab pidevalt kapitalismi juhitud demokraatia, samamoodi seisab metafüüsika vastu seesugustele ebamugavatele filosoofilistele positsioonidele nagu nõrk mõte, mille silmapaistvaks näiteks on käesolev raamat.

TÄNUSÕNAD

„Taimmõtlemist“ kirjutades olid mulle toeks vestlused Alexandre Franco de Sá, Santiago Zabala, Luis Garangalza, Santiago Slabodsky, Artemy Maguni, Maria-Luís Portocarrero, Marcia Cavalcante-Schubacki, Adam Kovachi, Enrique Bonete Peralese ja Carmen Velayos Casteloga. Käsikirja rikastasid oluliselt arutelud minu uurimistöö teemal taimede filosoofiast konverentsil „Politics of the One“ Peterburis (Venemaal), samuti Portugalis Coimbra Ülikoolis 2010. aastal toimunud seminaris „Vegetaalsest anti-metafüüsikast“. Columbia Ülikooli Kirjastuses on Wendy Lochneri püsiv toetus ja Cristine Dunari, Kerri Sullivan ja Susan Pensaki suurepärane töö projektile eluliselt olulised olnud. Paljud raamatusse jõudnud ideed on välja kasvanud minu jätkuvast mõttevahetusest Patrícia Vieiraga, kes läheb alati juurteni välja.

Osa raamatu esimesest peatükist on avaldatud artiklis „Plant-Soul: The Elusive Meanings of Vegetative Life“ ajakirjas *Environmental Philosophy* 8.1 (kevad 2011), lk 83–99, ja ilmub siin õiguste valdaja loal. Teise peatüki varasem tõmmis ilmus artiklis „Vegetal Anti-Metaphysics: Learning from the Plants“ ajakirjas *Continental Philosophy Review* 44.4 (november 2011), lk 469–489. Siin ilmub see Springer Science + Business Media B. V. lahkel loal. Viienda peatüki varasem tõmmis oli aluseks artiklile „What is Plant-Thinking“ loodusfilosoofiale pühendatud väljaandes *Klêsis: Revue philosophique* 25 (2013). See on siin samuti avaldatud õiguste valdaja loal.

TAIMMÕTLEMINE

SISSEJUHATUS

ET KOHTUDA TAIMEDEGA ...

Kõigest olevast kõige keerulisem on ilmselt mõelda elusolenditest, sest ühest küljest on nad meile teatud moel kõige lähemal, aga teisalt haigutab meie ek-sisteerimise olemuse vahel kuristik.

Martin Heidegger, „Kiri humanismi üle“

Nõnda juurdub mu arutelu taimedes, kes oma korda on juuripidi maa sees kinni.

Adelard Bathist, „Quaestiones naturales“¹

Viimasel ajal lahvatanud filosoofiline huvi „loomaküsimuse“² vastu on ühtaegu aidanud arendada keskkonnaeetikat (Tom Regani loomaõiguste kaitsest Peter Singeri utilitaarse argumentatsioonini loomade vabastamiseks) ja

¹ *Ab herbis igitur que terre radicitus herent, radicem disputationis sumam.* (Adelard of Bath, Conversations with His Nephew: Questions on Natural Science, lk 93.)

² Uuem filosoofiline kirjandus sel teemal on nii ulatuslik, et on raske välja noppida kõige esinduslikumaid näiteid. Siiski tasub kindlasti esile tõsta järgmisi teoseid: Giorgio Agamben, *The Open: Man and Animal* (2003); Brett Buchanan, *Onto-Ethologies: The Animal Environments of Uexküll, Heidegger, Merleau-Ponty and Deleuze* (2008); Matthew Calarco, *Zoographies: The Question of the Animal from Heidegger to Derrida* (2008); Jacques Derrida, *The Animal That Therefore I Am* (2008); Gary Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation* (2009); Donna Haraway, *When Species Meet* (2007);

detsentreerida metafüüsilist inimesekäsitlust, kuivõrd inime-
mene on lahutamatult seotud teistega, mitteinimestega.

Kuigi tihtilugu on kombeks loomsuse eetilisel kaalu-
misel ontoloogilist aspekti vaigistada, oleks viga lahutada
eetika ja ontoloogia kahte eri filosoofiavaldkonda. Onto-
loogilisel lähenemisel loomaküsimusele on olulised eeti-
lised järeldused nii sellele, kuidas me neid mitteinimestest
„teisi“ kohtleme, kui ka sellele, kuidas inimene mõistab
ennast ja suhtub endasse, samas kui eetikadebattides on
eeldatud mõningad põhilised arusaamad loomade ja ini-
meste olemise kohta. Just eetika ja ontoloogia lõikumine
aitab filosoofial säilitada looma-uuringutes kriitilist tera-
vust, nii et nad ei libise ei ülispekulatiivsesse metabiolo-
ogiasse ega suubu normeerivatesse ja õigupoolest õõnsatesse
ettekirjutustesse. Ja just sellel lõikumiskohal kerkivad uued
ja veelgi julgemad nõudmised: laiendada eetilise koht-
lemise ulatust ja pöörduda kõigi elusolendite erinevate
olemisviiside poole, millest paljusid on peetud liialt tühi-
seks ja madalaks, et väärida isegi „teise“ nime.

Taolisi nõudmisi aga pole veel õieti kuulda olnud. Kui
loomi on läbi kogu lääne tsivilisatsiooni ajaloo margina-

Andrew Linzey, *Why Animal Suffering Matters: Philosophy, Theology, and Practical Ethics* (2009); Kelly Oliver, *Animal Lessons: How They Teach Us to Be Human* (2009); Tom Regan, *Defending Animal Rights* (2006); Peter Singer, *Animal Liberation* (2002); Richard Sorabji, *Animal Minds and Human Morals: The Origins of the Western Debate* (1995); Gary Steiner, *Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy* (2010); Cary Wolfe, *Zoontologies: The Question of the Animal* (2003).